

Сацыяльна-ўтапічны эксперымент

Вопыт арганізацыі маладзёжных камун у БССР

Аляксандр ГУЖАЛОЎСКИ,
доктар гістарычных
навук, прафесар

Адным з інструментаў будаўніцтва ў СССР новага грамадства стала арганізацыя камун – так званых «агульнажыццёў», заснаваных на абагуленай маёмасці і працы іх членаў. На думку бальшавікоў, савецкія фаланстэры былі павінны прывучаць да калектывізму, вызваляць ад хатняй працы, сямейных павязей, усяго таго, што перашкаджала стварэнню «новага чалавека». Канец 1910-х – пачатак 1930-х гадоў былі часам актыўнага праектавання ў рэспубліцы дзяржаўнага ўладкавання, новых форм арганізацыі працы і побыту. Слова «камуна», як і слова «камунізм», у тагачаснай Савецкай Беларусі мела асаблівы, сакральны сэнс.

Значную ўвагу ўлада надавала сельскагаспадарчым камунам, якія арганізаваліся на абагуленні сродкаў вытворчасці і землекарыстання, а таксама ўраўняльным размеркаванні паміж камунарамі – членамі сялянскіх сем'яў. Адна з першых і найбольш паспяховых сельскагаспадарчых камун, названая ў гонар заснавальніка Камуністычнай партыі Германіі Карла Лібкнехта, была арганізавана ў лютым 1919 года ў маёнтку Сарочына Быхаўскага павета [1]. Пра дзейнасць камуны «Звязда», што размясцілася ў пачатку 1920-х гадоў пад Мінскам у старой панскай сядзібе паміж вёскамі Вялікія і Малыя Калодзішчы, пісаў часопіс «Беларуская работніца і сялянка». Яго карэспандэнт перадаў ідылічную карціну жыцця і працы членаў камуны: мужчыны працуюць у полі, жанчыны га-

туюць ежу, дзеці гойсаюць па наваколлі з піянерскімі песнямі. У гэтай замалёўцы на сябе звяртае ўвагу тое, што ў паўсядзённым жыцці групе надаецца большая значнасць, чым нуклеарнай сям'і. Прычым прыярытэт групы захоўваўся нават пасля завяршэння працоўнага дня: «Пасля вячэры камунары перайшлі ў суседні пакой праводзіць партдзень. Беспартыйныя жанчыны слухалі доклад на агульным сходзе сялянак... Сямейная размова зацягнулася далёка за поўнач. Прышлі камунары, якія скончылі партдзень, і ўзялі ў ёй удзел» [2, с. 31].

З красавіка 1921 года камуна пад назвай «Звязда» існавала таксама ў маёнтку Шаромыслі Ігуменскага павета. Яе арганізавалі 30 амерыканскіх беларусаў, якія ў пачатку XX стагоддзя з'ехалі ў ЗША і пасля рэвалюцыі вырашылі вярнуцца на радзіму. На плошчы 175 дзесяцін, атрыманых ад дзяржавы, яны разгарнулі ўзорную гаспадарку. Некаторыя камунары ажаніліся з мясцовымі дзяўчатамі. Кіраваў камунай савет, які размяркоўваў усе гаспадарчыя работы. У «Звяздзе» меліся ўласныя каваль, слесар, цяслар, кухар.

Павелічэнне ў БССР колькасці сельскагаспадарчых камун, а таксама з'яўленне іх новых арганізацыйных форм (яўрэйскія, чырвонаармейскія і інш.) падштурхнула ў 1928 годзе СНК БССР выпрацаваць узорны статут сельскагаспадарчай камуны [3].

ПРА АЎТАРА

ГУЖАЛОЎСКИ Аляксандр Аляксандравіч.

Нарадзіўся ў 1960 годзе ў г. Мінску. У 1983 годзе скончыў гістарычны факультэт Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А.М. Горкага, у 1991 годзе – аспірантуру пры адзеле музеязнаўства НДІ культуры АН СССР (Масква). У 1991–1992 гадах працаваў навуковым супрацоўнікам Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі. З 1993 года – дацэнт гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Доктар гістарычных навук (2002), прафесар (2004).

Аўтар больш як 100 навуковых публікацый.

Сфера навуковых інтарэсаў: гісторыя Беларусі першай паловы XX стагоддзя.

Яшчэ адну форму агульнага жыцця ў названы час утваралі дзіцячыя камуны ў выглядзе школ-камун і працоўных камун АДПУ, у якіх адбывалася выхаванне і перавыхаванне непаўналетніх. У лістападзе 1927 года шляхам аб'яднання шэрагу дробных дзіцячых камун у Магілёве з'явілася Усебеларуская дзіцячая камуна імя 10-годдзя Кастрычніцкай рэвалюцыі, дзе адначасова выхоўвалася каля 150 беспрытульных дзяцей [4, л. 158].

Яскравай сацыяльнай з'явай 1920-х былі і гарадскія дамы-камунны, якія, згодна з задумай іх стваральнікаў, павінны былі наглядна дэманстраваць перавагі агульнага камуністычнага побыту. У перадрукаванай у віцебскай газеце «Заря Запада» лекцыі народнага камісара асветы РСФСР А. Луначарскага пад назвай «Якім будзе сацыялістычны быт» апошні прадказваў: «Пры сацыялізме людзі будуць жыць у жылле-клубе, дзе ўсё будзе калектыўнае, пачынаючы з кухні, сканчаючы забавамі» [5, с. 2].

У адным з нумароў «Звязды» за 1923 год мы знаходзім пашыранае тлумачэнне паняцця «новы быт», дадзенае ў выступленні на Першай канферэнцыі яўрэйскіх работніц і жонак рабочых г. Мінска тагачасным грамадска-палітычным дзеячам І. Ашаровічам. Ён, у прыватнасці, уключыў у гэтае паняцце абагуленне жылля ў выглядзе «дамоў-камун» [6, с. 3]. Менавіта дамы-камунны мела на ўвазе і мінская жаночая актывістка Б. Дварэцкая, калі прапанавала арганізаваць калектыўнае выхаванне дзяцей у яслях і дзіцячых дамах, а таксама абагульванне камунальных паслуг і харчавання «ў мэтах абсалютнага вызвалення жанчыны ад дробных хатніх турбот» [7, с. 5]. Заклік да савецкіх устаноў і прафсаюзаў Гомельскай губерні будаваць дамы-камунны як сродак укаранення новага быту і адначасова – барацьбы з жыллёвым крызісам мы таксама знаходзім у 1923 годзе на старонках газеты «Полесская правда» [8, с. 3].

У рэальнасці наладзіць сацыялістычнае агульнажыццё ў горадзе можна было двума шляхамі: праз будаўніцтва дамоў-камун (на што пакуль не было сродкаў), а таксама прыстасоўваючы пад дамы-камунны нацыяналізаваныя даходныя дамы і гасцініцы. Для ўсіх гарадскіх працоўных мас іх не хапала, таму спачатку ў Мінску, а потым у некаторых іншых буйных гарадах БССР з'явіліся дамы-камунны, прызначаныя па-

▲ Дом губернатара на плошчы Свабоды

куль што выключна для партыйна-савецкай эліты. У 1919 годзе калегія жылсавета Мінска вырашыла адвесці ў цэнтры горада некалькі будынкаў для ўладкавання жыллёвых камун «для адказных працаўнікоў-камуністаў», а потым і іншых членаў партыі [9, с. 3]. Першым такім будынкам стаў Дом губернатара на плошчы Свабоды. Пазней вышэйшыя партыйныя, дзяржаўныя і гаспадарчыя работнікі БССР занялі дом Абрампольскага па вуліцы Савецкай, 31 (сёння вул. Савецкая, 17), перайменаваны ў Першы Дом Саветаў. Дом, пабудаваны архітэктарам Г. Гаём па вуліцы К. Маркса, 30, атрымаў назву Другі Дом Саветаў. Кватэры ў Трэцім ДOME Саветаў (сёння вуліца М. Багдановіча, 23), узведзеным у 1936 годзе архітэктарамі Л. Дзянісавым і В. Варахніным у стылі канструктывізму, занялі сем'і чырвоных камандзіраў, а таксама іх абслуговы персанал. На мяжы 1920–1930-х гадоў былі пабудаваны дамы-камунны для партыйна-савецкай наменклатуры ў Магілёве, Віцебску, Гомелі, Оршы.

Што да наладжвання новага побыту радавых камуністаў, то ва ўмовах жыллёвага крызісу ў дачыненні да іх праводзіліся мерапрыемствы палятыўнага, пераважна выхаваўчага характару. Іх пералік мы знаходзім у адным з нумароў часопіса «Бальшавік Беларусі» за 1928 год. У мэтах сацыялізацыі прыватнага жыцця там прапаноўвалася: 1) асвятленне прыватнага жыцця камуністаў (ці сварыцца з жонкаю,

як часта ўжывае алкаголь, як выхоўвае дзяцей) у насценгазетах, прычым пісаць пра сябе камуністы павінны самі; 2) абследаванне хатняга побыту членаў партыі спецыяльнымі камісіямі; 3) інфармаванне пра ўсе дронныя бытавыя ўчынкі камуністаў на бюро ячэек.

У ліку дадатковых мер, што павінны былі ўзмацніць сацыялізацыю побыту радавых партыйцаў, часопіс называў правядзенне асобных партыйных мерапрыемстваў (напрыклад, пасяджэння бюро ячэйкі) на кватэрах камуністаў. «Хай паслухае сям'я разаму партыйцаў на злобу дня... можа засаромеецца ўласнаму невуцтву, захоча ўзяць удзел у грамадскай працы. Палітыка такім чынам паступова і незаўважна пранікне ва ўсе поры сямейнага жыцця партыйца» [10, с. 72–74].

Вялікія надзеі ў справе арганізацыі новага побыту як важнай умовы пабудовы камуністычнага грамадства ўлада ўскладала на маладзёжныя камуны. Заклікі да іх стварэння гучалі на XII канферэнцыі КП(б)У у сакавіку 1923 года. Але першыя маладзёжныя камуны з'явіліся неўзабаве пасля ўтварэння БССР. Спробы наладзіць калектыўнае жыццё моладзь рабіла ў парушэнне ўсялякіх жыллёва-санітарных норм у пакінутых памешчыкамі сядзібах, былых казармах, гарадскіх кватэрах і нават чырвоных кутках клубаў. Спачатку іх дзейнасць мела палітызаваны характар. У камунары залічвалі толькі тых, хто імкнуўся ўдзельнічаць у пабудове новага грамадства – пераважна камсамольцаў. За самавольны выхад з камуны можна было пазбавіцца камсамольскага білета. Правілы сумеснага пражывання прадугледжвалі аб'яднае часткі ці ўсіх заробкаў камунараў, ежы, адзення і нават рэчаў прыватнага карыстання. Характар сексуальных адносін маладых камунараў у розных фаланстэрах быў розны – ад поўнай аскезы да праміскуітэта. Адпаведна адрозніваліся іх погляды на з'яўленне і выхаванне ў камунах дзяцей.

Адна з першых у БССР маладзёжных камун была заснавана ў лютым 1919 года ў Полацкай настаўніцкай семінары: у яе ўвайшлі «навучэнцы абодвух полаў, а таксама школьныя працаўнікі». Камунары адразу ж аб'ядналі ўласныя прадукты харчавання, дровы і кнігі. У красавіку 1921 года ў маёнтку Весялоўка пад Мінскам па

ініцыятыве гаркама камсамола распачала працу калонія для працоўнай моладзі імя Г. Фейгіна, якая налічвала каля 500 чалавек. Акрамя найўнага жадання хутчэй перайсці да камуністычных адносін, у іх не было амаль нічога. Адпаведна калектывізацыя ў калоніі была даведзена да крайнасці – елі з аднаго посуду, насілі па чарзе адно адзенне і г.д. [11, с. 4].

Часцей камуны ствараліся з індывідуальнай ініцыятывы камсамольцаў. Апісанне ўзорнай маладзёжнай камуны, якая існавала ў нявызначаным беларускім горадзе ў 1927 годзе, мы знаходзім на старонках газеты «Чырвоная змена». Яе карэспандэнт Касімаў, у прыватнасці, піша: «Сямён Варонін і Якаў Клубняў арганізавалі камуну. На два пакоі ў розных раёнах хлопцы змянілі два сумежныя пакоі. Хутка абодва пазнаёміўшыся з добрымі дзяўчатамі – жаніліся. Цяпер гэта чацьвёрка ўяўляе з сябе надзвычайна добрую камуну. Зарплата паступае ў агульную касу. Прыкладна жыве гэтая маленькая камуна. Жонка Вароніна вучыцца на рабфаку, а Клубнева працуе белашвейкай дома. Варонін – на чале камуны. Усе за аднаго і адзін за ўсех – вось лёзунг камуны. У тэатр, у кіно – усе ідуць разам, у чатырох. Суседзі нават дзівяцца, глядзячы на жыццё шчаслівай чацьвёркі. У хуткай будучыні чакаецца з'яўленне яшчэ новага сябра сям'і. Далейшае павелічэнне сям'і не пужае камуну» [12, с. 3].

Сексуальныя адносіны паміж камунарамі стваралі адно з найбольш складаных, забытых пытанняў, адказ на якое арганізатары кожнага фаланстэра шукалі адпаведна ўласным маральна-этычным якасцям і жыццёваму вопыту.

Аўтар брашуры, прысвечанай першай беларускай чырвонаармейскай камуне, што складалася з дэмабілізаваных салдат ва ўзросце пераважна да 30 гадоў, заснаванай у 1929 годзе ў Старобінскім раёне, распавядае пра адносіны паміж камунарамі розных полаў вельмі блытана, цьмяна. У прыватнасці, чытач даведваецца пра тое, што некаторыя чырвонаармейцы прыехалі ў камуну разам з жонкамі, але «жанчын мала, большасць камунараў – халасцякі». Выправіць дэмаграфічны перакос у камуне безвынікова спрабавалі дзяўчаты-лішэнкі (лішэнец – неафіцыйная назва грамадзяніна СССР, пазбаўленага выбарчых правоў па водле сацыяльнай прыкметы; у дадзеным

выпадку маюцца на ўвазе дочки мясцовых гандляроў) з суседняга мястэчка Любань.

У чырвонаармейскім фаланстэры было вельмі проста скасаваць шлюб, што адбывалася пераважна па ініцыятыве жанчын. Дастаткова было наступнай аргументацыі: «Цяпер я сама сябе кармлю і я – раўнапраўны член камуны. Як хочаш, а камандаваць сабою не дазволю». Як і жанчын, дзяцей у камуне было таксама небагата, але ў бліжэйшай будучыні для іх планавалася будаўніцтва дзіцячага дома. Там, паводле задумы ідэолагаў камуны, «дзеці, ізаляваныя ад дарослых», павінны былі выходзіць «арганізаваным уздзеяннем самога дзіцячага калектыву» [13, с. 51].

Павелічэнне да сярэдзіны 1920-х гадоў колькасці маладзёжных камун выклікала неабходнасць асэнсавання іх вопыту з мэтай выпрацоўкі методыкі стварэння новых агульнажыццяў. Так, барысаўскія энтузіясты калектывізацыі побыту прапанавалі распачаць усебаковае вывучэнне жыцця моладзі ў камунах Беларусі. Дзеля гэтага яны распрацавалі спецыяльную анкету, дзе былі пастаўлены наступныя пытанні: 1. Ці ладзіць змяшаныя агульнажыцці? Калі так, то якія павінны быць узаемаадносіны паміж хлопцамі і дзяўчатамі? 2. Як лепш, уводзіць сапраўдны камунізм – калектывныя грошы, харчаванне, адзенне, альбо напаўкамунізм – грошы кожны мае свае, якія пароўну адлічаюцца на ежу? 3. Ці варта падбіраць людзей у агульнажыцці аднолькавыя па характары і займаемым становішчам? 4. Хто павінен гатаваць у агульнажыццях ежу – спецыяльны абслуговы персанал альбо сам калектыв? 5. Ці раўнамерна размяркоўваецца праца паміж членамі агульнажыцця? 6. Як калектывна выкарыстоўваецца час? 7. Унутранае становішча агульнажыцця, яго матэрыяльнае становішча [14, с. 3].

Прыклад узорнай камсамольскай камуны стварыў у сваёй кінастужцы «Суд павінен працягвацца» (1930) рэжысёр Я. Дзіган. Ён вырашыў паказаць жыццё камунараў у момант наладжвання спартыўнага паўстання паміж юнакамі і дзяўчатамі «...у шчырасці, прынцыповасці і таварыскай (падкрэслена ў арыгінале. – А.Г.) дапамозе адзін аднаму». Інтэр'ер узорнай камуны Я. Дзігана мінімалістычны, ён складаецца з металічных салдацкіх ложкаў, прыложкавых тумбачак і эдлікаў. Знешні вы-

гляд камунараў падкрэслена асексуальны, яны апрануты ў напайвайскавае адзенне. Юнакі і дзяўчаты знаходзяцца ў спальных пакоях камуны разам, разняволены садзіцца папарна на ложках, дазваляюць сабе працяглы дакрананні адзін да аднаго. Разам з тым яны ваяўніча рэагуюць на спробы адмоўнага героя-некамунара наладзіць сексуальныя адносіны з камунаркай («Не сорамна табе? Ці ж гэта па-таварыску?») [15]. У рэальнасці расчараваныя дзяўчаты былі вымушаны часта пакідаць маладзёжныя камуны з-за спробаў наладзіць з імі сексуальныя адносіны (заляцанні, грубасці, фрывольныя жарты) таварышаў-камунараў [16, с. 65].

Да 1929 года маладзёжныя бытавыя камуны былі створаны ў Мінску ў палітэхнікуме (11 чалавек), музычным тэхнікуме (19 чалавек), гідратэхнікуме (4 чалавекі). У Барысаве студэнцкая камуна існавала ў сельгастэхнікуме. У Нова-Барысаве рабочыя камуны былі арганізаваны на фабрыках «Чырвоная Бярэзіна», «Камінтэрн», а таксама заводзе імя Домбаля [17, с. 2].

Напрыканцы 1920-х гадоў актывізацыяй урбанізацыйных працэсаў, выкліканых індустрыялізацыяй і калектывізацыяй, абмеркаванне пытання аб стварэнні камун выйшла на новы ўзровень. Жыллёвае будаўніцтва не паспявала за павелічэннем насельніцтва гарадоў. У краіне разгарнулася палітыка-архітэктурная дыскусія аб тыпах рабочага жылля, галоўным з якіх прызнаваўся дом-камуна. Дзеля таго каб дапамагчы маладым людзям вырашыць жыллёвае пытанне, камсамол пад кіраўніцтвам старых тэарэтыкаў бальшавіцкага руху зноў звярнуўся да ідэі камун пры фабрыках і заводах, але ўжо без сямейна-сексуальнага эксперыментатарства. У 1931 годзе Беларускае дзяржаўнае выдавецтва выдала ў перакладзе на беларускую мову выступленне на бытавой маладзёжнай канферэнцыі ў Маскве Е. Яраслаўскага. Старшыня «Саюза ваяўнічых бязбожнікаў» заклікаў моладзь рухацца «ад ударных цэхаў да вытворча-бытавых камун». У апошніх аграмаджвалася харчаванне, выхаванне дзяцей, набыццё адзення, прадметаў першай неабходнасці, задавальненне культурных запатрабаванняў, аказанне медыцынскай дапамогі і нават дапамога сваякам. Членства ў вытворча-бытавых маладзёжных камунах выключала выпадковыя палавыя сувязі, разбэшча-

насьць і дапускала адну форму сексуальных адносін – працяглы шлюб, «заснаваны на каханьні, а таксама супольнасьці клясавых інтарэсаў і становішча» [18, с. 58].

У 1931 годзе ў Мінску выйшла брашура «Камуны моладзі», дзе аўтары вызначалі канчатковую мэту камун наступным чынам: «паляпшэньне і ўдасканаленьне чалавечай прыроды, імкнучыся да стварэньня новых тыпаў людзей – з найлепшым здароўем і высокай фізычнай і разумовай працаздольнасьцю». На падставе ўсебаковага абследавання камун Масквы яны паведамлялі: «мы маем тры тыпы комун: вытворчыя, вытворча-бытавыя і чыста бытавыя». На думку аўтараў брашуры, першапачатковымі прычынамі, што абумовілі ўзнікненне бытавых камун, былі адсутнасьць жылплошчы, а таксама імкненне наладзіць харчаванне. Але на мяжы 1920–1930-х гадоў «...у большасці выпадкаў мы тут бачым энтузіястаў, людзей, якія мараць аб утварэньні новых, часам ня зусім зразумелых для іх саміх, чалавечых узаемаадносін» [16, с. 14].

Маладзёжныя бытавыя камуны, у сваю чаргу, падзяляліся на два тыпы: з няпоўным і поўным абагуленнем. У камунах першага тыпу сродкі абагульваліся на харчаванне, камунальныя і культурныя патрэбы, набыц-

цё мэблі і гаспадарчага інвентару, аплату хатняй работніцы, іншыя выдаткі (прыняцце гасцей, інтэрнацыянальныя таварыскія сустрэчы і г.д.). У камунах другога тыпу, апроч уключэння ўсіх вышэйадзначаных выдаткаў, сродкі абагульваліся на набыццё бялізны, вопраткі, абутку, дапамогу сваякам і таварышам, вучобу, транспарт, дадатковае харчаванне па-за камунай, калі гэта было выклікана ўмовамі вытворчасці і адлегласцю, грамадскай нагруквай, вучобай, на санітарна-гігіенічныя патрэбы, партыйныя, прафсаюзныя і іншыя ўзносы. Значную частку бюджэту камун складала харчаванне.

У раздзеле «Пытаньні полу і сям'і ў комуне» аўтары метадычнай брашуры адзначалі «факты перарастаньня сяброўскіх адносін у блізкую сувязь» паміж камунарамі без шлюбу, выпадковасьць палавых сувязей як адназначна негатыўную з'яву. У камуне дапускаўся толькі парны шлюб на падставе духоўнай і ідэйнай блізкасці: «Шлюб у комуне адрозьніваецца ад звычайнага, гэта ўжо шлюб пэрыоду соцыялістычнае грамады, дзеля таго, што ў ім цалкам адсутнічае эаномічны бок ва ўзаемаадносінах паміж мужам і жонкай». Але не тлумачылася, як жыць мужу і жонцы ў пакоях казарменна-

га тыпу («Звычайна ўсе разам прыходзім і ўсе разам кладземся»). Дадатковую інфармацыю пра сямейныя адносіны змяшчае абзац, прысвечаны выхаванню маладых камунараў. «Дзецім у комунах моладзі пакуль што вылучаюцца спецыяльныя пакоі, выхаваньне і дагляд за імі даручаецца спецыяльнаму чалавеку, але камунары арганізавана ўдзельнічаюць у выхаванні дзяцей... Камунары лічаць, што кожны бацька ці матка могуць прыходзіць да сваіх дзяцей або, наадварот, дзеці да бацькоў, для таго, каб пабачыцца, пагуляць, калі гэта толькі не парушае ўстаноўленага для ўсіх дзяцей рэжыму... Асобна стаіць пытаньне: ці мае права камунар пры выхадзе з камуны ўзяць з сабою сваё дзіця» [16, с. 48].

У сакавіку 1929 года газета «Чырвоная змена» прысвяціла цэлую паласу тэме стварэння бытавых маладзёжных камун. Лейтматывам змешчаных там артыкулаў была крытыка партыйных і савецкіх бюракратаў, якія не жадалі падтрымаць імкненне беларускай моладзі жыць камунамі. Так, не знайшла падтрымкі ўлад камуна, арганізаваная рабочым бабруйскага завода «Камунар» Кашуком у кватэры № 1 па вуліцы Маркса, 13. Чатыры камунары, што там жылі, «...мелі адзін кацёл, па чарзе даглядалі кватэру, супольна чыталі газеты, хадзілі ў кіно... умовы для наладжвання здоровага, разумнага жыцця былі спрыяючыя». Тым не менш, калі камунары звярнуліся да ўлад за падтрымкай супраць сваволля Камгаса, дык у Бабруйскім акруговым камітэце КП(б)Б сказалі: «Цяпер не такі век, каб камуну будаваць», а ў акруговым камітэце камсамола проста пасмяяліся з камунараў. Добрай навіной для бабруйскай моладзі ў 1929 годзе быў пачатак будаўніцтва дрэваапрацоўчым камбінатам Дома-камуны на 25 чалавек [19, с. 3].

У маі 1929 года тэма камун была зноў узнята на старонках згаданай вышэй камсамольскай газеты падчас дыскусіі пад назвай «Аб вялікім і малым шчасці» [20, с. 4; 21; 22; 23]. Яна адкрылася ананімным лістом у рэдакцыю камсамолкі – жонкі грамадскага актывіста, якая, у прыватнасці, пісала: «Я не хачу жыць зязюляй, якая нясе яйкі ў чужыя гнёзды. Я не хачу пераменных мужэй і абортаў. Я не хачу «Луны с правай стороны» («Луна с правай стороны» – аповесць рускага савецкага пісьменніка С. Малашкіна, дзе на прыкладзе групы камсамольцаў былі паказаны з'явы маральнага разлажэн-

ня савецкай моладзі 1920-х гадоў. Пасля з'яўлення ў 1926 годзе твор шмат разоў перавыдаваўся, у т.л. на замежных мовах, актыўна абмяркоўваўся на сходах і ў друку. – А.Г.). Не хачу, каб блізкі чалавек быў брудны і галодны, каб дзіце заядалі вошы і кароста. І на барацьбу супраць усяго гэтага ідзе зараз вялікая частка маіх сіл, як гэта ня сьмешна, творчай энэргіі. Але я не хачу ў імя гэтага маленькага шчасця адмовіцца ад вялікага «ячэйкавага дому», адмовіцца ад вялікага шчасця будаваць лепшае жыццё для ўсіх, а не толькі для сябе».

Гэты ліст, які, відавочна, быў вынікам супольнай творчасці рэдакцыйнага калектыву, азначаў пачатак згортвання эксперымента ў галіне сексуальных адносін у БССР, вяртання да традыцыйных сямейных асноў. Ад «буржуазнай» сям'і з яе непазбежнымі «мяшчанскімі» атрыбутамі ў выглядзе выхавання дзяцей бацькамі, гатавання ежы, прыбірання і ўсяго таго, што мы называем сёння прыватным, хатнім жыццём, пазбавіцца не здолелі. Прычым уся цяжкая і няўдзячная хатняя праца ў беларускім, патрыярхальным у сваёй аснове, грамадстве па-ранейшаму ляжала на жаночых плячах.

Аўтары большасці адабраных рэдакцый «Чырвонай зьмены» водгукаў на гэты ліст, не падвяргаючы сумненню манагамную сям'ю як базавую ячэйку грамадства, асуджалі мужчын за ігнараванне хатняй працы, прапаноўвалі, каб муж і жонка аддавалі аднолькавы час публічнаму і хатняму жыццю. Некаторыя лісты чытачоў змяшчалі заклікі да стварэння камун. Напрыклад, чытачка М. Ізох бачыла выйсце з апісанай у ананімным лісце сітуацыі ў стварэнні грамадскіх кухняў, пральняў, у калектывным выхаванні дзяцей. Яна абуралася пазіцыяй мінскага гарсавета, які праігнараваў просьбу работніц шклозавода пабудаваць для іх дом-кауну. Нейкі Ул. Ляпін таксама прапанаваў ствараць «камсамольскія і партыйныя агульнажыццёвыя з агульным катлом, агульнай сталойкай, дзіцячымі яслямі». На яго думку, «гэтымі мерапрыемствамі будзе зроблены вялікі крок да сацыялістычнага грамадства, вялікай адзінай сям'і». Вынікі дыскусіі рэдакцыя газеты падвяла словамі Н. Крупскай: «Сям'я камуніста павінна стаць ячэйкай садзейнічання партыі». З улікам яе агульнавядомага кансерватыўнага стаўлення да

сямейна-шлюбных адносін у перакладзе з эапавай мовы гэта азначала вяртанне да парнай манагамнай сям’і.

Адначасова назіралася імкненне партыйнага, камсамольскага і прафсаюзнага кіраўніцтва паставіць пад уласны кантроль стыхійны працэс стварэння маладзёжных камун. З гэтай мэтай інструктавалі сакратароў камсамольскіх ячэек, абследавалі камуны на месцах, абмяркоўвалі іх праблемы на сходах. Так, у сакавіку 1930 года прафкам педагагічнага факультэта БДУ разглядаў пытанне аб арганізацыі камуны ў інтэрнаце па вуліцы Рэвалюцыйнай, прычым на яе гаспадарчае абсталяванне прасілі выдзеліць 600 рублёў [24, л. 72]. У красавіку 1930 года прафсаюзнае кіраўніцтва БДУ канстатавала: «...у гэтым навучальным годзе маецца вялікі рух да пераходу студэнтаў у бытклектывы». У той жа час наконт камун у інтэрнаце медыцынскага факультэта адзна-

чалася, што яны ідуць толькі ў напрамку агульнага харчавання і амаль не займаюцца палітычным і культурным выхаваннем сваіх членаў [25, л. 28].

Беларускі камсамольскі актывіст П. Шамшур тлумачыў моладзі ў інструктыўна-метадычнай брашуры: «Арганізаваць комуну – справа нялёгкая. Для гэтага патрэбна памяшканьне, патрэбна дасканалы падбор людзей, патрэбна моцнае кіраўніцтва. Лепш за ўсё арганізацыю камуны пачаць з колектыўнай закупкі малака, гатавання гарбаты, колектыўных паходаў у кіно, тэатры, на коўзанку, колектыўнай выпіскі газэт, часопісаў, а затым паступова перайсці да агульнага сьнеданьня, вячэры, куплі вопраткі і г.д. Ячэйкі не павінны мэханічна арганізоўваць камуны. Для арганізацыі іх патрэбна ў першую чаргу ініцыятыва моладзі, жаданьне жыць у комуне. Але, калі арганізавана комунa, ячэйка павінна ёй кіраваць і дапамагаць камунарам» [26, с. 10].

Інфармацыя аб бытавых калектывах, у якія арганізавалася гарадская моладзь, насцярожана-варожа ўспрымалася людзьмі сталага веку, асабліва ў вёсцы, жыхары якой апасаліся, што ў калгасах «жанчына будзе жыць з некалькімі мужчынамі», «усе будуць спаць пад адной коўдрай», а «старых перагоняць на мыла» [27, л. 6].

Афіцыйна рух па стварэнні камун у СССР праіснаваў да 1934 года, калі на XVII з’ездзе ВКП(б) І. Сталін публічна асудзіў практыку арганізацыі камун у прамысловасці і сельскай гаспадарцы, ахарактарызаваўшы яе як «ураўняльна-хлалечыя практыкаванні левых галавацяпаў» [28, с. 30]. Да ідэі стварэння фаланстэраў камуністычная ўлада ў БССР больш не вярталася.

Маладзёжны камунітарны рух не уплываў істотна на сацыяльнае развіццё Савецкай Беларусі. Эксперымент, накіраваны на змену грамадства шляхам духоўнага перараджэння асобнага чалавека ва ўмовах невялікай грамады ў цэлым праваліўся. Пра былія камуны ў сённяшняй Беларусі нагадваюць толькі назвы некалькіх вёсак у Магілёўскай і Мінскай абласцях. Тым не менш вопыт стварэння і жыцця маладзёжных камун у БССР у 1920-х гадах бачыцца ўнікальным, асабліва ва ўмовах нарастаючага індывідуалізму як адной з вызначальных рысаў постсавецкай масавай свядомасці. ■

ЛІТАРАТУРА

1. Кудзінаў, С. Комуна імя Карла Лібкнехта / С. Кудзінаў. – Менск: БДВ, 1930. – 80 с.
2. Либман. День в коммуне «Звезда» / Либман // Беларуская работніца і сялянка. – 1924. – № 1.
3. Статут сельскагаспадарчай камуны. – Менск: Выданьне Цэнтр. Сэцкыі Калгасаў Белсельсаюзу, 1928. – 16 с.
4. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей – НАРБ). – Фонд. 101. – Воп. 1. – Спр. 3338.
5. Заря Запада. – 1926. – № 187. – 17 авг.
6. Дворецкая, Б. Начало положено / Б. Дворецкая // Звезда. – 1923. – № 122. – 27 мая.
7. Дворецкая. Еще о новом быте / Дворецкая // Звезда. – 1923. – № 140. – 17 июня.
8. Маслов, А.М. Да здравствуют рабочіе дома-коммуны / А.М. Маслов // Полесская правда. – 1923. – № 1029. – 21 окт.
9. Звезда. – 1919. – № 429. – 6 мая.
10. Брандобовский, С.С. Заглянем друг другу в быт / С.С. Брандобовский // Бальшавік Беларусі. – 1928. – № 11.
11. Красная смена. – 1921. – № 1. – 21 апр.
12. Касімаў. Камуна чатырох / Касімаў // Чырвоная зьмена. – 1927. – № 141. – 20 сьнеж.
13. Краснопольский, Н. Красноармейцы коммуны / Н. Краснопольский. – М.: Изд-во «Крестьянская газета», 1930. – 54 с.
14. Миниович. Как жить коммуной / Миниович // Красная смена. – 1924. – № 13. – 7 мая.
15. Суд должен продолжаться. 1930. Госфильмофонд СССР [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4lZNhTejD6E>. – Дата доступа: 01.06.2015.
16. Найштат, А. Камуны моладзі / А. Найштат, І. Рьўкін, І. Саснавік. – Менск: БДВ, 1931. – 76 с.
17. Чырвоная зьмена. – 1929. – № 270. – 28 ліст.
18. Яраслаўскі, Ем. На шляхох да камуны / Ем. Яраслаўскі. – Менск: БДВ, 1931. – 63 с.
19. Чырвоная зьмена. – 1929. – № 57. – 14 сак.
20. Чырвоная зьмена. – 1929. – № 98. – 5 мая.
21. Чырвоная зьмена. – 1929. – № 105. – 14 мая.
22. Чырвоная зьмена. – 1929. – № 108. – 17 мая.
23. Чырвоная зьмена. – 1929. – № 117. – 28 мая.
24. НАРБ. – Фонд. 205. – Воп. 11. – Спр. 45.
25. НАРБ. – Фонд. 205. – Воп. 11. – Спр. 49.
26. Шамшур. У чалавечым лёсе. А бытавой рабоце камсамолу / Шамшур. – Менск: БДВ, 1929. – 51 с.
27. НАРБ. – Фонд. 205. – Воп. 11. – Спр. 55.
28. XVII съезд ВКП(б). Стенографический отчет. – М.: Партиздат, 1934. – 716 с.